

SPOREN IN HET LANDSCHAP VAN NU

Identiteit van het Friese landschap

Jan Abrahamse

● Op 2 november j.l. nam Commissaris van de Koningin Hans Wiegel het eerste exemplaar in ontvangst van 'De wereld van het Friese landschap'. Dit boek over de identiteit van de landschappen van Friesland is geschreven door Noorderbreedte-redakteur Meindert Schroor en uitgegeven door Wolters-Noordhoff. Een gesprek met de auteur en de marketing-koördinator van de uitgever.

Wolters-Noordhoff heeft in de laatste jaren naast de overbekende Bosatlas een serie interessante atlassen het licht doen zien. In 1987 verschenen de voortreffelijke topografische atlassen 1 : 50.000. Het waren vier delen die geheel Nederland bedekten. Vervolgens kwamen de provinciale topografische atlassen uit, schaal 1 : 25.000. De historische atlassen met topografische kaarten, schaal 1 : 50.000 rond 1850 verschenen eveneens en begonnen is met historische topografische provincie atlassen 1 : 25.000, waarvan er inmiddels vier verschenen zijn, waaronder Friesland. Het aardige van de beide series historische atlassen is dat de kaarten dezelfde uitsneden hebben als de hedendaagse topografische atlassen. Paul Geenen, marketing-koördinator van de Atlasproducties, stelt dat het tegenwoordig nodig is om vooraf te testen of dergelijke kostbare producties zullen aanslaan. Over identiteit en beleving komt men bij die testen veel te weten. Een enkel voorbeeld. 'Nadat er folders van de topografische atlas van Noord-Holland huis aan huis verspreid waren, hebben we personen uitgenodigd om een test te doen, dat waren mensen die de folder niet en mensen die hem wel hadden gelezen. Zij werden

geïnterviewd en uitgevers en marketing-mensen volgden de gesprekken via een tv-camera. Daar kun je veel van leren. Er komt een gym onderwijzeres, Amsterdams sprekend, en die krijgt een dummy van de atlas. Op het omslag stond een kaart van Noord-Holland en binnenin waren de kaarten van de provincie Groningen, want die was al uitgekomen. Ze begint te bladeren, raakte geheel van de wereld, was niet meer aanspreekbaar en op een bepaald ogenblik had ze de pagina waar ze naar zocht, vingertje erbij: Peize! Ze was inmiddels overgeschakeld van Amsterdams op Drents dialect. Ze keek ons aan en

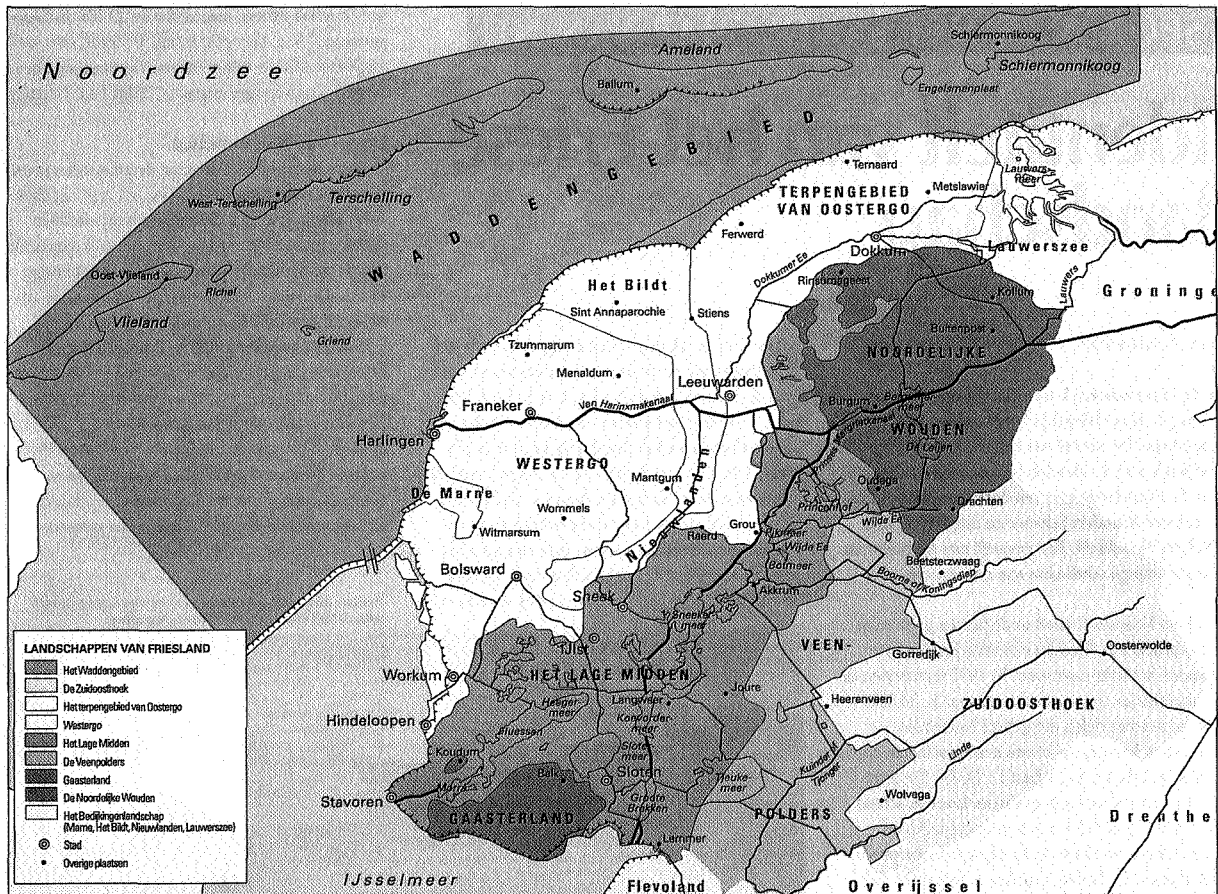
zei: "Je gelooft het niet, maar ik heb het 25 jaar niet meer gesproken." Nou, daar gaat het om. Je identificeren met je omgeving. Atlassen helpen daarbij. Tegenwoordig zijn we vervreemd van de eigen omgeving", aldus Paul Geenen.

Boek over het landschap

Wolters-Noordhoff wilde naast de atlas series meer regionale informatie geven. Geenen zegt dat daar belangstelling voor is. Dat blijkt uit de interesse voor de atlassen. Het aantal verkochte exemplaren van de topografische provincie atlas is het hoogst in Friesland waar 2,23 % van alle bewoners de atlas heeft aangeschaft. In Zeeland 2,2 %, Drente 1,75 % en Groningen 1,59%. Friesland had de hoogste belangstelling voor de eigen provincie en was absoluut niet geïnteresseerd in andere provincies. Dat is ook een reden geweest om de landschapsatlas uit te brengen in Friesland. 'Hoe je dat moet doen ben ik achter gekomen na een feest in Groningen, waarbij we met koetsen door het landschap zijn vervoerd naar Ezinge. Je tempo is dan aangenaam, je

Auteur Meindert Schroor (links) en marketing-koördinator Paul Geenen van Wolters-Noordhoff

hoort de paardehoeven en je zit een meter hoger dan normaal. Om je heen allemaal dingen in het landschap waar je zeer in geïnteresseerd bent. De toespitsing van het idee om een landschapstas uit te geven kwam op dat moment. We nemen de landschapselementen als uitgangspunt. Toen we het concept van dit boek hadden ben ik naar fotograaf John Stool gegaan om dat boek te fotograferen op de indringende manier waarop ik dat bedoel. John zei: "Dat kan ik wel, maar dat wil ik niet, want dat kost te veel tijd en energie." Het alternatief was om archiefmateriaal te verzamelen. Op dat moment hebben we Meindert gevraagd om hier naar te kijken."

Friese landschappen

Meindert Schroor had voor die tijd al bij Wolters-Noordhoff gewerkt en had kort daarvoor samen met geograaf Jan Meijering een boek geschreven over het Groninger Landschap. De Wereld van het Friese Landschap bestaat uit drie delen: 1 De geschiedenis van de Friezen en hun landschap, 2 De veranderingen in het landschap, 3 De negen Friese landschappen. Meindert Schroor: 'Als je met een dergelijk boek bezig gaat moet je eerst beschrijven hoe dat duidelijk omgrensd gebied tot stand is gekomen.' Op de vraag wat nu de identiteit van het Friese

landschap is, antwoordt Schroor dat er niet één Fries landschap is. 'Er zijn verschillende Friese landschappen en de identiteit daarvan heeft te maken met de ruimtelijke indeling. Neem Westergo en met name de Greidhoek. Het beeld dat van Friesland ontstaan is, is met name daar gevormd. Men vindt Westergo het meest Friese gebied. Het is groen, voor bijna honderd procent in gebruik als weiland, de speciale hop-hals-rompboerderijen zijn specifiek Fries en er is een enorme dichtheid aan dorpen en veel verspreide bebouwing buiten de terpen. Het is ook het gebied waar de meeste Friese steden liggen. Zo heeft noordelijk Oostergo, wat ook een terpenkultuur heeft

gekend, een totaal andere structuur. Er is bijvoorbeeld veel meer regelmatige blokverhaveling, er liggen minder steden, alleen Leeuwarden en Dokkum. Noordelijk Oostergo is ook grootschaliger qua inrichting, meer opstrekende structuren vanaf de kwelderwallen. Westergo is ontwikkeld vanuit de terpen en je hebt daar meer eilandachtige ontwikkelingen.' De andere landschappen laat Meindert Schroor de revu passeren.

In het Lage Midden hebben de hydrologie en de bodem een zeer grote stempel gedrukt op het landschap. Aanvankelijk behoorde het gebied tot de uitlopers van een groot veenpakket. Het is in de vroege middeleeuwen langzamerhand ontwaterd, waardoor het maaiveld zakte. Rond het jaar 1000 is er een bewoningshaat geweest omdat het te vochtig was om er te wonen. Vanuit de dichtbevolkte kleistreken is dat gebied later in cultuur gebracht. Het is verder ontwaterd en men ging er zich vestigen in dorpen als Wartena en Warga.

De veenpolders, in het oostelijke deel van het Lage Midden, zijn als droogmakerijen ingerichte vereningen, waar de sociale strijd een sterk accent had. Gaasterland is sterk afwijkend van de rest van Friesland met name wat betreft het reliëf met hoogten tot 12 meter. Het gebied is ontstaan door opstuwning van keileem tijdens de ijstijd. Veel bossen zijn aangelegd door rijke families die er landgoederen bezaten.

De Zuidoosthoek kent de oudste Friese bewoning rond Urterp en Donkerbroek, gebieden die in de steentijd al bewoond waren. De bewoning daar is in de vroege middeleeuwen uitgegaan van de rivieren die vanaf het Drents Plateau stroomden, zoals de Linde, de Tjonger en de Boorne. Die bewoning lag aanvankelijk veel dicht bij die rivieren, dat blijkt onder andere uit de oudere kerkhoven die veel dicht bij de rivier lagen. Op het hoogveen in de nabijheid van de rivieren trad daling op van het maaiveld omdat de mensen het bebouwden. Men is langzaam naar de zandruggen gekropen die de waterscheidingen vormden tussen de riviertjes. Dan krijg je de typische lintbebouwing in de lengterichting van de zandrug.

De noordelijke Wouden is één van de meest specifieke landschappen van Europa vanwege zijn besloten karakter door de houtsingels en houtwallen, ontstaan vanaf het begin van de 17e eeuw.

Schroor: *De identiteit van dat landschap wordt*

bepaald door dat besloten karakter, het kleinschalige karakter en de opstreekende verhaveling. Het aansluiten-de Zuidelijke Westerkwartier heeft dezelfde identiteit. De Lauwers is wat dat betreft geen barrière. 'Dat is op cultureel gebied wel anders, volgens Hidde Feenstra elders in deze Noorderbreedte. In het waddengebied vind je de konstante verandering die in het landschap plaatsvindt.

Veranderingen in de identiteit

Meindert Schroor zit duidelijk op zijn praatstoel als dit onderwerp ter sprake komt. In het lage Friesland kon men vaak moeilijke onderscheid maken tussen land en water. 's Winters en in het voor- en najaar stond 40 % van het land in het lage deel van Friesland blank. Dat kwam omdat Friesland tot 1920 een natuurlijke afwatering had. Daarna kwamen de gemalen bij Tacozijl en in 1966 het Hooglandgemaal bij Stavereen. De ruilverkavelingen en de fusie van partikuliere polders en kleinere waterschappen in de periode 1960-1980 zijn ook zeer bepalend geweest voor de identiteit van het landschap. Rond 1955 waren er nog 1000 partikuliere polders en waterschapjes, net zoveel als in de rest van Nederland. Dat zegt iets over de aard van de Friezen. Door de invoering van de betrekkelijk goedkope Amerikaanse windmolens konden de boeren lange tijd een eigen waterstaatkundige eenheid handhaven. Het samengaan van vele kleine waterschapjes zorgde voor waterstaatkundige ingrepen in het landschap die er niet om logen. Neem bijvoorbeeld de Schoterlandse Compagnonsvaart die toen bij De Knipe is afgedamd en omgelegd. Ook in de 18e en 19e eeuw hebben er ingrijpende veranderingen plaatsgevonden. In de rijke kleigebieden stonden grote sinzen met opgaand geboomte en prachtige tuinen, bewoond door de Friese adel. Veel van die boerderijen zijn verdwenen, omdat de Friese stadhouder in 1747 naar Den Haag vertrok en een groot deel van de adel mee-verhuisde. Verder betekende de sluiting van de Universiteit van Franeker in 1811 een gevoelige klap voor de culturele en intellectuele elite van Friesland.

Ruilverkavelingen tasten ook het landschap aan. Na 1960 krijg je andere boerderijtypen, ligboxenstallen, voedersilo's, melktanks, verbreding en verdieping van sloten, kaveldraai en kavolvergroting.

Er verdwijnen bekende elementen in het Friese landschap, bijvoorbeeld de zuivelfabrieken. De Friezen hebben een sterke binding met het landschap en de natuur. De belevingswaarde daarvan is volgens Schroor groter dan in andere provincies. Dat heeft te maken met het feit dat sinds het midden van de 18e eeuw handel en nijverheid steeds meer aan belang inboetten en de landbouw steeds belangrijker werd. Het Friese landschap werd daardoor veel duidelijker de basis van de welvaart. Dat betekende een grote waardering voor dat landschap.

De nieuwe ontwikkelingen in het landschap als Blauwe zonegebied vindt de auteur te grootschalig. *'Ik ben er mordicus op tegen om van Friesland een reservaat te maken. Het zijn te grote ingrepen in het landschap. Wel ben ik een voorstander om Noord-Friesland buitendijks geheel natuurgebied te maken, want het is te gek om binnendijks te braken en buitendijks land in cultuur te houden.'*

Het kloeke boek telt 185 pagina's en is prachtig geïllustreerd met (historische) kaarten, prenten en kleurenfoto's van Jan Heuff, Aerophoto Eelde en het Fries Museum. De prijs bedraagt f 90,-. Wanneer Groningen en Drente verschijnen is niet te zeggen.